

İstiqlal şairi Əhməd Cavad həm də jurnalist-yazar idi

Bu günlərdə Azərbaycan xalqı milli mətbuatımızın 150 illik yubileyini dövlət səviyyəsində böyük təntənə ilə qeyd edir. Xoş ovqat yaradan uzun və keşməkeşli tarixə nəzər salanda milli mətbuatımızın təşəkkülündə və inkişafında, eləcə də xalqımızın maddi-mədəni irsinin yaşadılmasında xidmətləri olmuş neçə-neçə mətbuat fədaisi, şair və yazıçı göz önündə canlanır. Onlardan biri də istiqlal şairi, repressiya qurbanı Əhməd Cavadır.

Əhməd Cavad Axundzadə 1892-ci ildə Şəmkir mahalının Seyfəli kəndində dünyaya göz açıb. Gəncədə Şah Abbas məscidi nəzdində fəaliyyət göstərən ruhani seminariyasında təhsil alıb. Filosof şair Hüseyn Caviddən, ədəbiyyatşünas Abdulla Surdan və Şeyxülislam Pişnamazzadə kimi dövrünün tanınmış simalarından dərs alan Əhməd Cavad ərəb, fars və rus dillərini mükəmməl öyrənməklə, həm də vətənpərvərlik ruhunda formalaşmışdı.

1912-ci ildə təhsilini uğurla başa vuraraq müəllimlik şəhadətnaməsi alan Əhməd Cavad bir müddət Gəncə şəhər, habelə Şəmkir, Gədəbəy, Quba rayon məktəblərində müəllim işləyib. Yüksək istedadla malik, vətəninə, xalqını bütün qəlbi ilə sevən bir türk oğlu kimi əsrin əvvəllərində Türkiyənin düşdüyü ağır vəziyyət onu ciddi narahat edib. Şair və pedaqoq Abdulla Şaiqin qardaşı Yusif Ziya Talıbzadə ilə birlikdə könüllü əsgər kimi İstanbulda qurulan "Qafqaz könüllü hissəsi" sıralarına qatılıb. Ə.Cavad Türkiyənin şərq cəbhəsindəki müharibədən geri dönəndən sonra Acarıstanda müharibədən və erməni faşizmindən didərgin düşən müsəlman soydaşlarımıza yardım göstərənlər sırasında olub. Dörd ilə yaxın cəbhədə müxbir, xeyriyyə cəmiyyətinin üzvü, katibi, bəzən də sədr müavini kimi fəaliyyət göstərüb. O, Şimali Qafqazda, Dağıstanda, Batumda, Qarsda, Ərdəhanda və Gürcüstanda olub. Ən çox türk xalqları yaşayan bölgələrə gedərək onlara maddi və mənəvi yardım göstərüb, dövrü mətbuatda fəlakət bölgələrində müsəlmanların üzləşdiyi problemlərlə bağlı yazılarla çıxış edib.

Mətbuata böyük maraq göstərən Əhməd Cavad 1922-ci ildə Bakıda Ali Pedaqoji Məktəbdə təhsil alarkən "Maarif və mədəniyyət" jurnalının əməkdaşı vəzifəsində çalışıb. Bu elm ocağını bitirdikdən sonra pedaqoji fəaliyyətlə məşğul olub. Bir müddət Azərbaycan Politeknik İnstitutunda, Kənd Təsərrüfatı İnstitutunda (Gəncə, indi ADAU) dərs deyib, rus dili üzrə Azərbaycanın ilk professorlarından biri olub.

Ə.Cavadın yaradıcılığında şairliyi və müəllimliyi ilə yanaşı jurnalistlik fəaliyyəti də diqqətəlayiq yer tutur. Onun müxtəlif mətbuat orqanlarında nəşr etdirdiyi məqalələr, səfər qeydləri, xatirə və s. bu qəbildən olan digər yaradıcılıq nümunələri bu gün də aktuallığı ilə maraq doğurur. O, öz dövrünün "İqbal", "Səda", "Şəlalə", "Açıq söz", "Azərbaycan", "Yeni iqbal", "Şərq qadını", "Maarif və mədəniyyət" kimi onlarla qəzet və jurnal redaksiyası ilə əlaqə saxlayıb, əsərlərini dərc etdirib. Şairin məqalələrində dövrün ən ciddi ictimai-siyasi məsələlərinə toxunulur və konkret mülahizələr söylənilir. O dövrün mətbu orqanlarının öyrənilməsinə araşdırma həsr etmiş filologiya elmləri doktoru, professor Asif Rüstəmli bu orqanların ən fəal müəllifləri arasında Əhməd Cavadın da adını vurğulayaraq diqqətə çatdırır ki: "İlk illər qəzetin ("Açıq söz" qəzeti nəzərdə tutulur) dolğun və rəngarəng çıxmasında, mövzu genişliyində ədib, jurnalist və ictimai xadimlərdən Şəfiqə xanım Əfəndizadə, Ömər Faiq, Nəriman Nərimanov, Həsən bəy Ağayev, Hüseyn Cavid, Abdulla Şaiq, Mehdi bəy Hacıbəyli (Avarə), Hüseyn Sadıqzadə, Əhməd Cavad, İbrahim Məhəmmədzadə, Tağı Şahbazi və başqalarının xidməti böyük olmuşdur".

Ə.Cavadın qəzet və jurnal məqalələrində sənətkarlıq cəhətdən diqqəti cəlb edən odur ki, ədib qələmə aldığı məsələnin tam, təfərrüatlı tədqiqinə çalışır, haqqında bəhs açdığı hadisəni olduğu kimi, yəni ona əlavələr etmədən, tərəfsiz və qərəzsiz çatdırmağı məqsəduyğun sayır. Bunun üçün şair jurnalist olaraq obyektivlik mövqeyində dayanır, fakt və hadisəyə milli-tarixi inkişaf kontekstində təhlil verir, ona subyektiv düşüncə ilə deyil, ictimai-siyasi tərəqqi meyarları ilə yanaşırdı.

Əhməd Cavad arxaik dəyərlərin, ənənəçiliyin əsiri olmur, qəzetçilikdə, jurnalistikada, ədəbiyyatda hər zaman "qayda və həqiqət" tərəfdarı kimi çıxış edirdi. O, öz opponentlərindən birini - məşhur "Şəlalə" jurnalının redaktorunu bu mənada "dil aristokrati,



bir mühafizəkar" adlandırırdı. "Şəlalə" jurnalının redaktoru Xalid Xürrəm Səbribəyza-dəni Azərbaycan ədəbi prosesinə münasibətdə ittiham edən Ə.Cavad onun bədii sənətkarlıq prinsipləri ilə yox, şəxsi istəklərdən çıxış etməsini ciddi tənqid edirdi. X.X Səbribəyza-dəni subyektivizmə qapılmaqda günahlandıran Əhməd Cavad bildirirdi ki, "ədəbi qaydalar və həqiqət" mövqeyindən çıxış etmək, ədəbi prosesin qanunauyğunluqlarına cavab vermək lazımdır. O göstərirdi ki, ən nüfuzlu ədiblər belə, təcridə dırnağa qədər tənqid etdikləri hər şeyin yanına bir "zənnimcə, böylə olsa..." qeydi qoymuşlar. Fəqət siz boyun əymirsiniz".

Ə.Cavadın jurnalistlik fəaliyyətində mövzu rəngarəngliyi də diqqətçəkəndir. Belə ki, şair ictimai-mədəni həyatın müxtəlifliyini təsvir predmeti seçir, yalnız Azərbaycan deyil, onun sərhədləri xaricində yaşayan həmvətənlərinin də taleyi ilə yaxından maraqlanır, Qafqaz və Anadolu türklərinin tarixi və çağdaş durumuna dair silsilə məqalələri ilə rəğbət qazanırdı. Bu baxımdan onun "Açıq söz" və digər mətbu orqanlarda Cavad, Ə.C, Cavad - Gəncə, C.Axundzadə imzaları ilə Batumdan göndərdiyi "Bir-birimizi sevelim", "Acarada dil", "Müsəlman qardaşlar", "Yeni nəsil, ictimai yaralarımız", "Gəncədən", "Ələkbər bəyin dəfn mərasimi", "Kars həyatının gördüyü işlərdən", "Acarə məktubları", "Batum oblastının təhqiqat komissiyası", "Rizə və Trabzon fəlakətçiləri", "Gürcü mətbuatı və Acara" kimi məqalələri diqqətəlayiqdir. Ə.Cavad bu məqalələrində özünün şəxsən müşahidə etdiyi məsələlərə toxunur, obyektiv tarixi həqiqətlərin təsvirini vacib bilir və ön plana çəkirdi. Yazılarını bir qayda olaraq analitik məqalə, reportaj və məktub şəklində qələmə alan şair göstərirdi ki, bu qəbildən olan əsərlərdə "həqiqət başqa, xəyal və ideal yenə başqadır".

Məhz həmin mövqedə dayandığına görədir ki, Ə.Cavad gürcü mətbuatının nümunəsi olan "Saxalko" haqqında tənqidi fikirlər söyləyir, "Şəlalə" jurnalının xəyalpərəstliyini tənqid edirdi. "Saxalko purtseli" qəzetinin Acariya müsəlmanlarına qarşı milli münafişə iddiasını ifşa edən Ə.Cavad onun iftiraçı mövqeyi ilə barışmır və göstərirdi ki, "Saxalko"nun müsəlman cəmiyyəti-xeyriyyəsinə təərrüzi Acara izzəti-nəfsinə əslə uyğun deyildir: "Bu qəzetə bilirmi ki, Gürcü cəmiyyəti-xeyriyyəsinə acaralılar nə qədər mütəşəkkil isələr, müsəlman cəmiyyəti-xeyriyyəsinə də bir o qədər mərbut və mühibdirlər. Bilxassə: müsəlman cəmiyyəti-xeyriyyəsinə bu qəzetənin təcavüzləri acaralılar arasında gürcülərin insani və mədəni mövqelərini zədələdi. Bu qəzetələr yəqin ki, acarahlara qarşı deyil, daha yaxın və daha yaxşı tanıdıqları, daima əlaqə və mənafeləri zidd gələn qonşularına göstərsinlər".

Göründüyü kimi, Ə.Cavad milli münafişə və ziddiyyətlərin səbəbini ifşa etməklə yanaşı, həm də mətbuat təhlilçisi və publisistika tənqidçisi kimi çıxış edir, gerçəklərə əsaslanmağı, fakt və sübut göstərməyi tələb edir, "həqiqətlə xəyal və idealı" qarışdırmağı məsləhət görürdü. Elə buna görədir ki, dövrünün görkəmli şairi kimi tanınan Ə.Cavadın məqalələri müasirləri tərəfindən rəğbətlə qarşılanır və yüksək qiymətləndirilir.

Konkret faktlara istinad edilməklə istedadlı şair, publisist, tərcüməçi, xeyriyyəçi, cəbhəçi-döyüşçü və jurnalist kimi tanınan istiqlal sevdalısı Əhməd Cavadın məlumat və informasiyanın ictimailəşdirilməsi işinə mühüm əhəmiyyət verməsi onu həm də mətbuat nümayəndəsi və ictimai xadim kimi tanıtmışdır.

Rəhman SALMANLI,
filologiya üzrə fəlsəfə doktoru